

Ляшенко Л.І.

УДК 17:33

ГОСПОДАРСЬКА ЕТИКА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Актуальність. Сформований тип економіки, що домінує в сучасному глобалізаційному світі не справляється з викликами часу. Вичерпність природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, можливість екологічних катастроф, фінансовий диктат міжнародних і наддержавних організацій, зростання економіки пороку сприяють збільшенню господарських і моральних ризиків, руйнують природну рівновагу й моральні підвалини суспільства. В цих умовах дослідження факторів, що обумовлюють спрямованість і специфіку соціально-економічного функціонування й розвитку, є особливо актуальним.

Постановка проблеми. Аналіз логіки історичного розвитку соціально-економічних систем показує, що етична складова відноситься до числа його найважливіших детермінант. Ліберальні ринкові реформи, проведені відповідно до західних економічних моделей, виявилися малоефективними в країнах пострадянського простору, оскільки наштотували на опір етичної й ментальної специфіки суспільства. Урахування національних соціокультурних особливостей є та проблема, без вирішення якої практично неможливо формувати ефективну господарську ідеологію й економічну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння важливості й необхідності теоретичних досліджень етичної складової сфери господарювання було осмислене ще в працях представників історичної школи в політекономії. Так, Г.Шмоллер вважав, що основою господарського порядку є етичні й культурні компоненти, а людина вбудовує свою економічну діяльність у світ природи за допомогою вдач [1]. В.Зомбарт основним фактором, що визначає устрій і хід господарського життя, вважав господарську етику або дух господарської епохи, і визначив її як «сукупність душевних властивостей і функцій, що супроводжують господарювання» [2, с. 6]. М.Вебер обґрунтував думку, що європейський капіталізм зобов'язаний своїм походженням європейському релігійно-етичному комплексу, який забезпечує виховання таких рис особистості, як працьовитість, ощадливість, чесність. Учений назвав сукупність таких рис «мирським аскетизмом». Протестантська ідея мирського служіння й мирський аскетизм виявляє схожість із раціональним підходом до господарства, що дозволило М.Веберу побачити зв'язок між Реформацією й виникненням капіталізму [3].

На сучасному етапі господарська етика як соціально-економічний інститут розвивається в рамках етико-економічних і філософських досліджень. Роботи П.Козловські, А.Сена, А.Ріха, А.Етціоні присвячені особливостям функціонування господарської етики в умовах сучасної ринкової економіки. Ці вчені відстоюють тезу про етичну навантаженість господарювання й необхідність нової «етично-культурно-науково орієнтованої економічної теорії» [4, с.5]. На пострадянському просторі дослідження етичних особливостей у сфері економіки представлені роботами І.Агапової, Н.Зарубіної, Е.Уткіна та ін. [5,6,7].

Недосліджена частина проблеми. Разом з тим, багатогранність проблеми взаємозв'язку етики й економіки, що складається в конкретних соціально-економічних системах, залишає широке поле для продовження досліджень у цьому напрямку. Зокрема, це стосується проблеми дослідження факторів національного менталітету і його впливу на функціонування господарчих моделей.

Метою цієї статті є дослідження моральних детермінант національних економічних систем і можливості етичних методів коректування негативних наслідків граничних варіантів економічного розвитку.

Внесок автора і обговорення результатів. Будь-яке економічне утворення в конкретний період історичного й еволюційного розвитку являє собою якусь модель, особливості якої значною мірою задаються інституціональними обмеженнями, нормами й правилами, що склалися в суспільстві, насамперед, системи ціннісних установок. У зв'язку з цим важливим дослідницьким завданням є обґрунтування ціннісних систем, за допомогою яких люди усвідомлюють економічні умови свого життя, а також пріоритети і мотиви, що спонукають їх до економічних дій.

Господарська етика становить собою морально обґрунтовані, стійкі й відтворені норми й правила в сфері економіки. Складність і багатомірність цієї категорії полягає в особливостях її прояву в сфері господарювання. З одного боку, господарська етика методологічно обґрунтовує роль і значення етичних норм економічної системи, являючи соціально-етичні погляди й принципи в галузі економіки, а з іншої, становить собою сукупність норм і правил, традицій і звичаїв, знань і оцінок, які забезпечують мотивацію й регуляцію господарської практики й направляють діяльність суб'єктів у сфері економіки в соціально-значиме русло.

Дослідження поведінки суб'єкта господарської діяльності з позицій господарської етики передбачає аналіз його економічної мотивації з урахуванням пануючої системи моральних цінностей. Індивід, вступаючи в складну систему взаємозв'язку з іншими людьми, змушений керуватися в цьому спілкуванні тими або іншими етичними принципами й нормами, які мають як загальноцивілізаційний, так і специфічний національно-культурний характер.

Для сучасної ринкової економіки в якості загальноцивілізаційних постулатів виступають такі етичні парадигми:

- принципи, засновані на поглядах Аристотеля й Платона про особисті чесноти – чесності, відкритості, помірності;
- основана на навчанні Гоббса й Локка теорія про роль держави як арбітра в конкуренції;

- категоричний імператив І.Канта, знамените правило про універсальну загальну форму;
- засновані на етиці утилітаризму правила про практичну користь морального поведіння, розроблені Бентамом і Міллем;
- правила, що ґрунтуються на теорії Сміта й Парето про оптимальну угоду (максимізація прибутку з повним ура
- хуванням витрат);
- норми, які базуються на правилі розподільної справедливості Роулза (не завдати шкоди слабким членам суспільства).

Переломлюючись крізь призму історичної й національної самобутності, ці парадигми стають культурно мотивованими нормами конкретного суспільства.

Існує ряд теоретичних концепцій, що пояснюють роль цих норм у соціально-економічному розвитку. Модель У.Оучі розглядає культурну обумовленість економічного поведіння. Вона включає сім змінних: зобов'язань організації стосовно своїх працівників (довічний найм, довгострокова або короткочасна робота), оцінка роботи, що виконується (зі швидким або з повільним просуванням по службі), планування кар'єри (широко спеціалізована, помірна, вузькоспеціалізована), система контролю (неформальний, заснований на участі всіх сторін, формальний), прийняття рішень (групове, індивідуальне), інтерес (широкий, вузький). Проводячи дослідження в контексті американської і японської культур, учений обґрунтовує ефективний варіант економічного поведіння виходячи з національних культурологічних особливостей [9].

Для аналізу специфічної ролі культурно мотивованих норм у ринковому середовищі скористаємося методикою Г.Хофстеда. Серед крос-культурних досліджень принципи цього підходу, засновані на порівнянні національної ментальності однієї господарської системи з іншими дають можливість визначити значення культурно мотивованих норм і правил поведінки. В основі методики лежать принципи етнометрії – напрямку етносоціальних досліджень, що аналізують ментальні характеристики різних етнічних груп з використанням формалізованих методів [10].

На основі принципів методики Г.Хофстеда автором зроблено аналіз зв'язків між специфікою національного менталітету й схильністю індивідів до того або іншого варіанта економічної поведінки, а також показані можливості етичних норм у коректуванні її крайніх проявів.

Г.Хофстед виділяє п'ять основних показників, за допомогою яких можуть бути охарактеризовані панівні ціннісні системи різних соціоекономічних утворень:

- «дистанція стосовно влади» – рівень нерівності між людьми, який населення сприймає як нормальне явище;
- «індивідуалізм» – рівень того, наскільки індивіди діють самостійно або колективно, рівень розриву між колективізмом та індивідуалізмом;
- «маскуліність» – пріоритет чоловічих цінностей (агресивність, успіх, змагальність) над жіночими (якість життя, комунікаційність, солідарність);
- «уникнення невизначеності» – відмова від ризику при прийнятті економічних рішень;
- «довгострокова орієнтація» – орієнтованість на рішення стратегічних, довгострокових цілей, бажання прогнозувати майбутнє.

На основі представленої методики в прикладній макроекономіці проводяться широкомасштабні дослідження між країнами, результати яких демонструють вплив культурно орієнтованих норм на моделі поведінки господарюючих суб'єктів. У даній статті аналізується дослідження, проведене в 1990–2000 роках серед працівників у різних країнах [10]. Усього взяли участь 116 тис. чоловік. Відповіді оцінювалися за п'ятибальною шкалою, потім виводилася середня оцінка. На основі середньої величини по кожному показнику обчислювався свій індекс: із середньої величини віднімалося число 3, отриманий результат множився на 25 і до нього додавалося число 50, тобто відповіді переводилися з п'ятибальної шкали в столбальну. Систематизуючи результати соціологічних опитувань, узагальнено ступінь впливу ціннісних пріоритетів у крос-культурному аналізі між країнами.

Етнометричне моделювання дозволяє зробити ряд емпіричних висновків. За показниками «індивідуалізм» і «дистанція влади» країни світу чітко поділяються на мегацвілізації Сходу з високими показниками «дистанції стосовно влади» і низькими «індивідуалізму» (арабські країни, Латинська Америка, Південно-Східна Азія, Росія, Україна) і Заходу з низькими індексами «дистанції стосовно влади» і високими «індивідуалізму» (Австрія, Данія, США, Канада, Норвегія й ін.)

За набором пріоритетності перерахованих характеристик можна зробити висновок про специфіку національного менталітету з позицій економічних переваг. Так, високий показник «дистанції влади» сприяє централізації, а незначний розрив між рівнями влади припускає переваги децентралізації в економічному середовищі. Високі показники колективізму зумовлюють розвиток колективних і сімейних підприємств, а переваги індивідуалізму стимулюють пошуки особистої винагороди й соціальну мобільність. Вибори на користь чоловічих показників сприяють змагальності, конкуренції, а переваги жіночих характеристик стимулюють розвиток солідарності. Відмова від ризику створює сприятливий клімат для дотримання встановлених правил, а прагнення до ризику спричиняє появу опортунізму і нестандартної поведінки.

Як відомо, будь-які принципи в економіці у своїх крайніх проявах здатні продукувати аномічну поведінку. Показник «дистанція влади» у своєму крайньому високому значенні припускає можливість установа авторитарного управління економікою, розвиток корупційних схем. Українські показники сприяють абсолютній децентралізації економіки, анархії виробництва, глибоким кризам.

Таблиця 1. Оцінки етнометричних хофстедових індексів, які отримані в дослідженнях 1990 – 2000–х рр.

Країна	Дистанційність	Відособленість	Напористість	Уникнення невизначеності	Стратегічне мислення
Австралія	36	90	61	51	31
Австрія	11	55	79	70	–
Бельгія	65	75	54	94	–
Великобританія	35	89	66	35	25
Німеччина	35	67	66	65	31
Данія	18	74	16	23	–
Іспанія	57	51	42	86	–
Італія	50	76	70	75	–
Франція	68	71	43	86	–
Швейцарія	34	68	70	58	–
Швеція	31	71	5	29	33
США	40	91	62	46	29
Канада	39	80	52	48	23
Японія	54	46	95	92	80
Угорщина	46	80	88	82	50
Болгарія	70	30	40	85	–
Польща	68	60	64	93	32
Росія	93	39	36	95	–
Румунія	90	30	42	90	–
Словаччина	104	52	110	51	38
Чехія	57	58	57	74	13
Гонконг	68	25	57	29	96
Китай	80	20	66	30	118
Південна Корея	60	18	39	85	75
Україна	75	29	75	79	–
Пакистан	55	14	50	70	–
Таїланд	64	20	34	64	–
Іран	58	41	43	59	56
Туреччина	66	37	45	85	–

Показник «індивідуалізм» у своєму гранично високому значенні передбачає ігнорування суспільних потреб, що призводить до посилення «провалів ринку», викликаючи загальну нестабільність. Гранично низькі значення цього показника, навпаки, демонструють ігнорування особистих інтересів людини, перетворюючи її із суб'єкта господарювання в об'єкт, таким чином істотно знижуючи ініціативність, заповзятливість і в кінцевому результаті ефективність економічної системи.

Показник «маскулінність» у своїх високих значеннях припускає крайній прояв чоловічих характеристик, що передбачає вимивання з економічної поведінки ідей солідарності, досягнення консенсусу тощо. Таким чином можлива поява опортуністичних нахилів, що є загрозою для економіки. У низьких значеннях цей показник характеризує абсолютизацію жіночих рис, наголошуючи на пріоритеті міжособистісних відносин, соціальних гарантій, тим самим сприяючи збільшенню трансакційних витрат, і, знижуючи ефективність економіки.

Показник «уникнення невизначеності» у гранично низьких значеннях характеризує абсолютне прагнення суб'єктів до ризику, до новаторства, що може призвести до агресивності й опортуністичної поведінки. У гранично високих значеннях цей показник демонструє бажання суб'єктів відгородитися від ризику, провокуючи застійні явища в економіці.

Крайні показники демонструють маргінальні моделі поведінки, які формують нестійке економічне, політичне й інституціональне середовище. Засобом зближення крайніх позицій економічних агентів є впровадження етичних норм у систему їхніх взаємин. Запроваджуючи моральні цінності в економічну поведінку, суспільство гармонізує особисті й суспільні інтереси з урахуванням національних традицій і культури. Категорії добра, справедливості, довіри, чесності, надійності, відкритості, залежно від культурної специфіки, можуть мати різні інтерпретації (те, що вважається добром у західній цивілізації, може не бути таким у східній), але їх включення у поведінку господарюючих суб'єктів у трактовці, що відповідає національним традиціям, має однаковий позитивний ефект для економічного розвитку.

Висновки. Крос-культурні дослідження дозволяють відслідковувати динаміку цивілізаційного розвитку, даючи можливість коректувати напрямки соціально-економічної політики з урахуванням мінливих умов. Господарська етика як морально обґрунтована система норм і правил поведінки індивідів у сфері господарювання є тим інститутом, розвиток якого дає можливість корегувати багато економічних процесів з урахуванням загальнозрозумілих і гуманістично-орієнтованих цінностей. Її специфіка в конкретний історичний період є з одного боку, індикатором стійкості соціально-економічної системи, а з іншої – це чинник її подальшого вдосконалювання. З урахуванням вимог часу, тобто переходу до соціально-економічного розвитку, орієнтованому на гармонійний розвиток особистості, на підвищення якості життя в глибокому його розумінні, продовження дослідження розглянутої проблематики вимагає вивчення ролі господарської етики в становленні економіки, що співіснує в гармонії із природним і людським середовищем.

Джерела та література

1. Шмоллер Г. Наука о народном хозяйстве. Ее предмет и метод. – М.: Из-во Сабашникова, 1902. – 112 с.
2. Зомбарт В. Буржуа. – М.: Айрис-Пресс. – 624 с.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. Изб. произ. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.
4. Козловски П. Прощание с марксизмом-ленинизмом. – Санкт-Петербург.: Экономическая школа, 1997. – 216 с.
5. Агапова И. Экономика и этика: аспекты взаимодействия. – М.: Юрист, 2002. – 190 с.
6. Зарубина Н. Социально-культурные основы хозяйства и предпринимательства. – М.: «Из-во Магистр», 1998. – 360 с.
7. Уткин Э. Этика бизнеса. – М.: Из-во «Зерцало», 1998. – 256 с.
8. Оучи У. Методы организации производства: японский и американский подходы: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1984. – 184с.
9. Hofstede G. Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. – Beverly Hills: Sage Publications, 1980. – 475с.
10. <http://www.wiki.tradito.ru>

Новак Е.В.**УДК 338.24.001.76****СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ****Актуальность**

В сложившихся условиях развитие инновационной сферы приобретает особую важность, так как именно здесь происходит превращение научно-технического продукта, базирующегося на результатах фундаментальных и прикладных исследований в рыночный товар с высокими потребительскими свойствами. Необходимость активизации инновационно-инвестиционной деятельности промышленного комплекса Украины отражена в Законе Украины «О приоритетных направлениях развития науки и техники» на период до 2016 г. Однако, уровень внедрения инноваций в промышленности остается крайне низким.

Постановка проблемы

Социально-экономические процессы, происходящие в европейском сообществе, привели к радикальным переменам в жизни населения Украины и формированию принципиально новых ценностных ориентиров. Несмотря на все трудности кризисного периода, отечественным предприятиям для сохранения конкурентных позиций необходимо учитывать повышение требований рынка к техническим и экономическим предложениям в отраслях, необходимость соответствия продукции широкому диапазону платежеспособного спроса. Таким образом, существует широкий спектр задач, возникающих перед производственным предприятием и требующих в той или иной степени осуществления инновационной деятельности.

Но сегодня стало очевидным, что научно-технические разработки в любой отрасли далеко не всегда становятся инновационным продуктом, готовым для производства и реализации. Инновационная сфера оказалась не готовой к работе в новых условиях. Причин тому много, но основными являются: низкая инновационная активность в Украине и проблема организации системы управления инновационной деятельностью на предприятиях.

Анализ исследований и публикаций

Научное осмысление инновационной проблематики впервые состоялось на западе. Возникнув в работах И. Шумпетера, оно получило продолжение в трудах таких ученых как Л. Водачек, О. Водачкова, П. Дракер, и других. Исследования, посвященные вопросам развития систем управления, обычно связывают с именами классиков менеджмента, такими как Р.Акофф, И.Ансофф, Б.Карлов, Г.Минцберг, Оучи, и др. Среди публикаций по управленческим инновациям можно выделить работы П. Ваганова, И. Гуркова, Л. Евенко, П. Завлина, А. Казанцева, Д. Черванева, и других. Проблемам внедрения инноваций в менеджменте посвящены труды Н.С.Яворського. [1]. Несмотря на многочисленные исследования, проблемы инновационного развития на предприятиях продолжают быть актуальными, т.к. предложения по формированию механизма управления носят описательный характер и сводятся в основном к совершенствованию формальных характеристик предприятий, мало учитывают трансформационные процессы, протекающие в современных динамичных бизнес-формированиях [1–4]. Современное направление в теории организации требует согласованного системного изучения формальных и неформальных характеристик предприятия. В связи с этим, остается нерешенной задача разработки и обоснования целостной системной концепции управленческих инноваций.

Предмет исследования составляют факторы и методы формирования системы управления инновационными процессами на предприятиях промышленности.

Целью исследования является разработка теоретической модели управления инновационной деятельностью промышленного предприятия.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для успешного управления нововведениями необходимым условием является формирование и использование целостного организационно-экономического механизма управления инновационной деятельностью предприятия, который предусматривал бы четкую упорядоченность его элементов и эффективность их